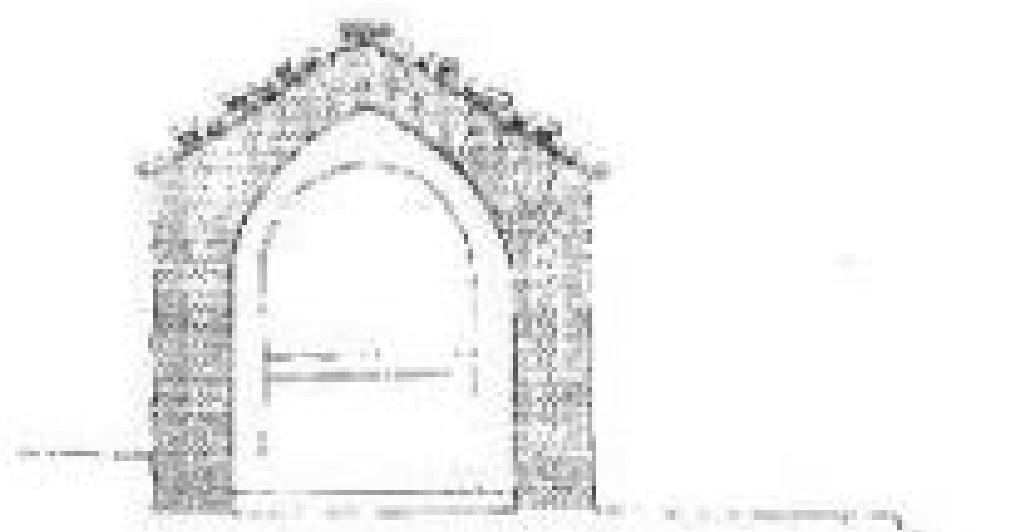

Zorica ČUBROVIĆ

KA POZNAVANJU URBANISTIČKOG RAZVOJA PERASTA

KLJUČNE REČI: Perast, priobalno naselje, srednjovjekovni urbanizam, urbanistička matrica, ulični front, ulica, stambena zgrada, palata, odbrambena arhitektura, barok, arhitektonska istraživanja, istaknute peraške porodice.

Brojni novi podaci do kojih se doslo u toku arhitektonskih i urbanističkih analiza Perasta¹ govore o znatno starijem porijeklu njegove urbane strukture u odnosu na dosadašnja saznanja koja početke razvoja naselja na današnjem mjestu stavljaju u 16. i 17. vijek. Lokacija starijeg naselja, pretpostavljalo se, nalazila se visoko u brdu, u neposrednoj blizini crkve sv. Ane. Karakter tog naselja, ruralnog tipa, dovoden je u vezu sa starijim aglomeracijama Prčanja ili Stoliva čiji se ostaci mogu i danas pratiti pored trase starijeg puta postavljenog na višim izohipsama brda Vrmac (Prčanj) ili je sačuvana do danas (Gomji Stoliv).

Poprečni presjek crkve sv. Ane

Ostaci fresko-kompozicije na istočnom
zidu naosa crkve sv. Ane

¹ Istraživanja su izvedena u okviru Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Kotor.

² P. Butorac, *Kulturna povijest grada Perasta*, Perast 1999, 162-163; Crkva sv. Ane, izdavač NIP Gospa od Škrpjela, Perast 2000, 1-11

Arhitektonska istraživanja crkve sv. Ane iznad Perasta² pokazala su da njen osnovni korpus nosi odlike gotičkog stila kao i da je unutrašnjost crkve oslikana freskama koje bi mogle poticati najkasnije iz prve polovine 15. vijeka. Do crkve je vodila uska strma staza usječena u stjenoviti teren.

Prvobitna posveta ove crkve sv. Petki (sv. Veneranda) kao i položaj crkve na osami, visoko u brdu iznad naselja, ukazuju na sličnosti sa karakteristikama dispozicije crkava posvećenih istoj svetiteljki i u drugim krajevima ovog područja u koja pretpostavlja izvjesno podnošenje žrtve - u ovom slučaju u vidu mukotrpнog savladavanja strnog prilaza crkvi - kako bi se stekle zasluge uoči molitvenog obraćanja njenom patronu.

U istraživanjima arhitekture crkve sv. Ane (sv. Petke, sv. Venerande) utvrđeno je da je njena prvobitna, vjerovatno polukružna apsida, zamijenjena apsidom pravougaonog oblika u restauraciji građevine početkom 18. vijeka, u vrijeme kada je peraški slikar Tripo Kokolja oslikao njen istočni zid a ostale zidne površine nakon uklanjanja starijih fresaka riješio dekoracijom u duhu svog vremena.

Zavjetni karakter crkve sv. Petke - sv. Venerande - potvrđen i postojanjem tri novootkrivene kapelice duž staze koja prema njoj vodi kao i srednjovjekovno porijeklo njene arhitekture ukazuju da je pretpostavke o njenom položaju u okviru prvobitnog ruralnog naselja smještenog u njenoj neposrednoj blizini potrebno preispitati.

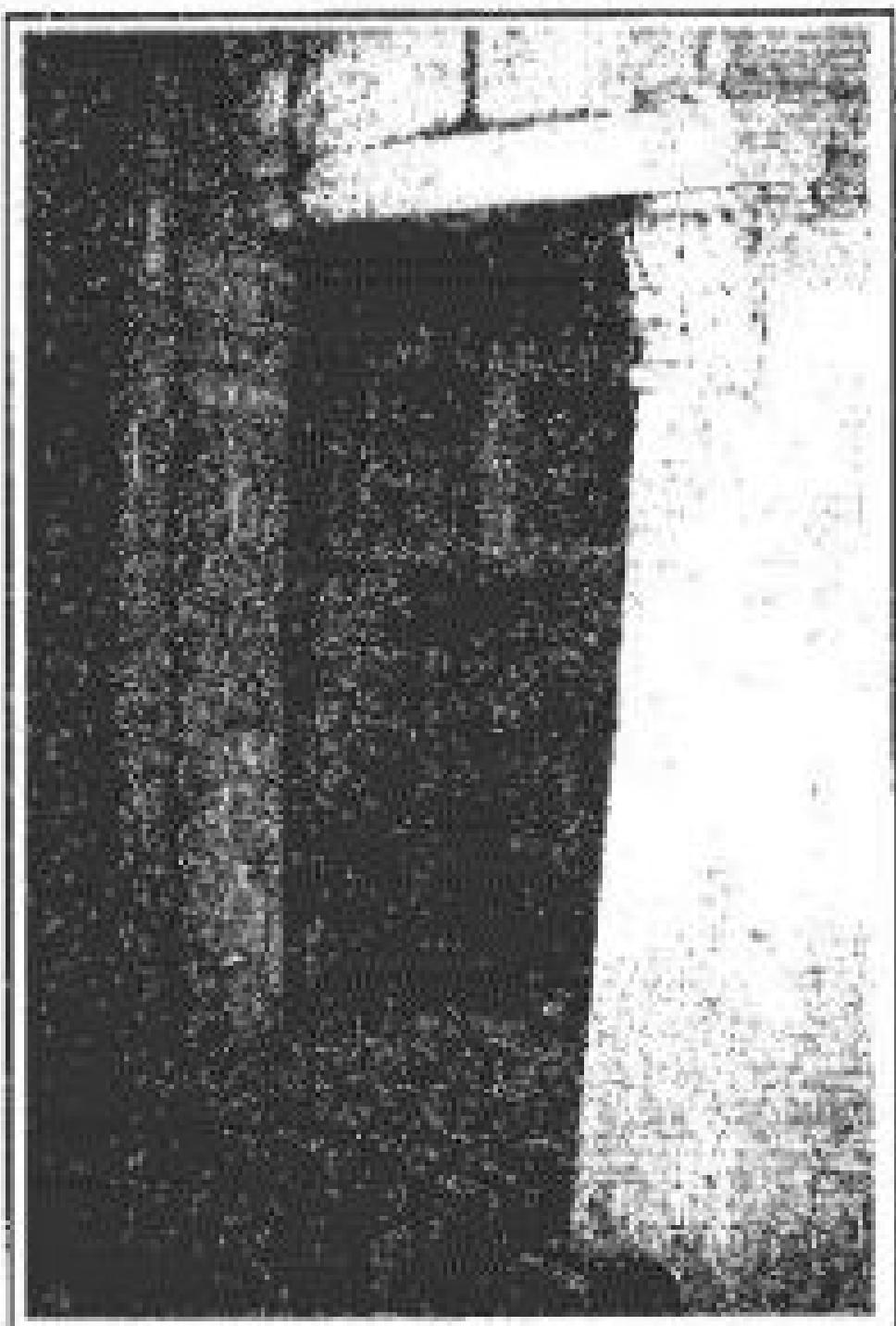
Prema poznatim istorijskim izvorima vezanim za Perast ostaci srednjovjekovne arhitekture mogli bi se očekivati na ostrvu sv. Đorđa, jednom od drevnih benediktinskih središta ovog područja. Odbrambeni karakter ovog ostrva koji je pretpostavljaо česte građevinske intervencije i radikalna pregradnja crkve sv. Đorđa posle zemljotresa od 1667. godine u kome je starija građevina pretrpjela značajna oštećenja³ učinili su da se u okviru današnjeg sakralno-fortifikacionog kompleksa ne prepoznaju elementi srednjovjekovne arhitekture. Arheološka i arhitektonska istraživanja će, svakako, pokazati ostatke starijih slojeva kako u okviru postojećih građevinskih sklopova tako na slobodnom prostoru ostrva.

Dvije arkade romaničkih stilskih karakteristika uklopljene u poznije gradnje moguće je zapaziti u sjeverozapadnom uglu manastirske zgrade postavljene upravno na crkvu sv. Đorđa. One bi mogле predstavljati djelove zasvedenog klaustra prvobitnog manastira. Stoga bi buduća arhitektonska istraživanja trebalo započeti provjerom ovih zapažanja kao i sondažnim arheološkim istraživanjima.

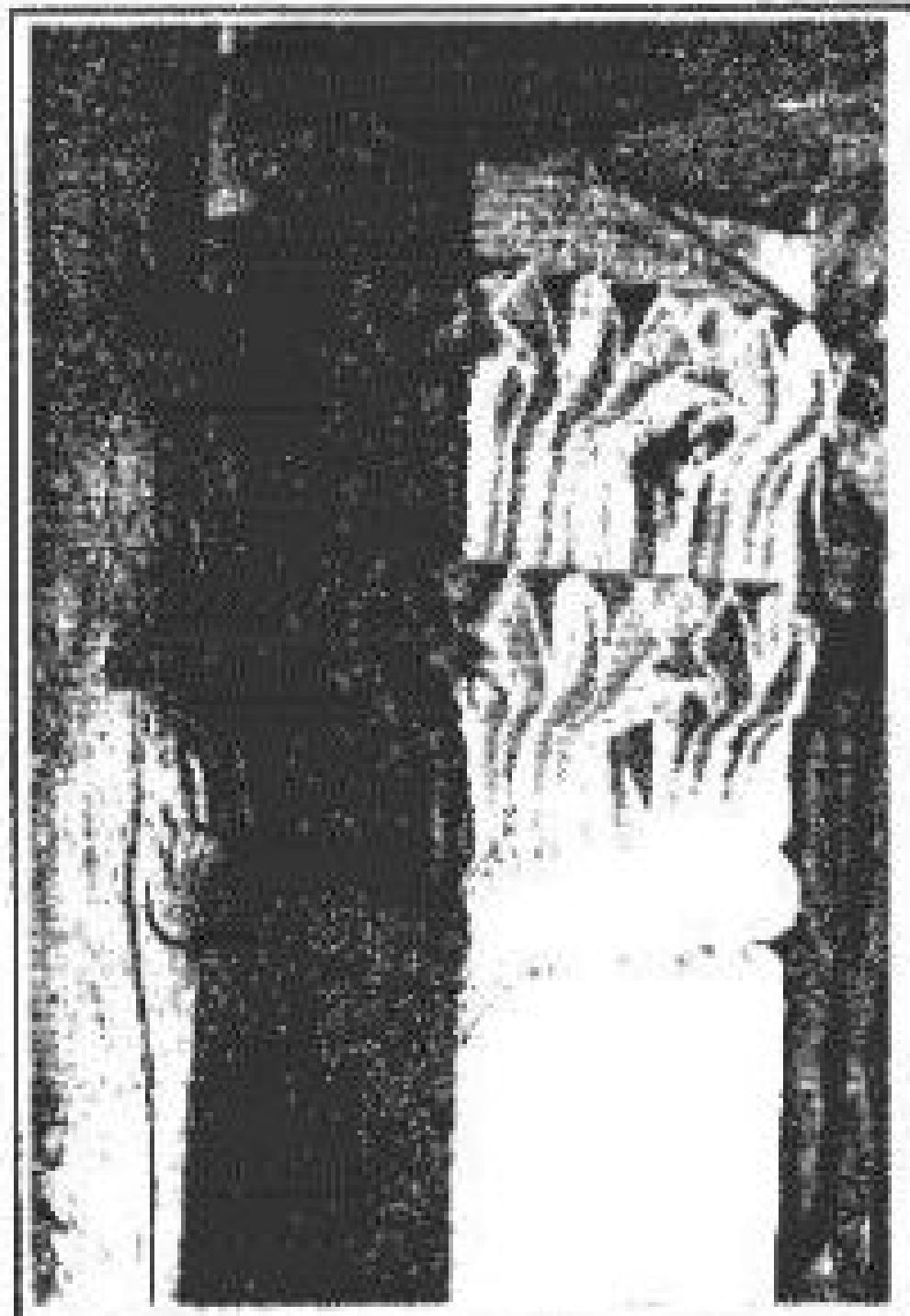
U terenskim analizama stambene arhitekture Perasta zapaženi su podaci koji bi mogli da ukazuju na postojanje ostataka srednjovjekovnih građevina i u okviru postojećeg naselja.

² dr G. Novak, *Potres u Kotoru 1667.*, 12 Vjekova bokeljske mornarice, Beograd 1972, 49; P. Butorac, *Opatija sv. Jurja kod Perasta*, Zagreb 1928, 63, 67

Portal gotičkih stilskih karakteristika otkriven je u okviru stambene zgrade spratnosti P + I južno od palate Mazarović. Bez arhitektonskog istraživanja ne može se pouzdano utvrditi da li je okvir ovog portala ovdje u sekundarnoj upotrebi, odnosno, da li je prenesen sa neke druge, starije građevine. Observacija na licu mesta pokazuje da je okvir portala ugrađen jednovremeno sa zidom stambene zgrade na čijoj dvorišnoj strani se nalazi.

Izgled gotičkog portala

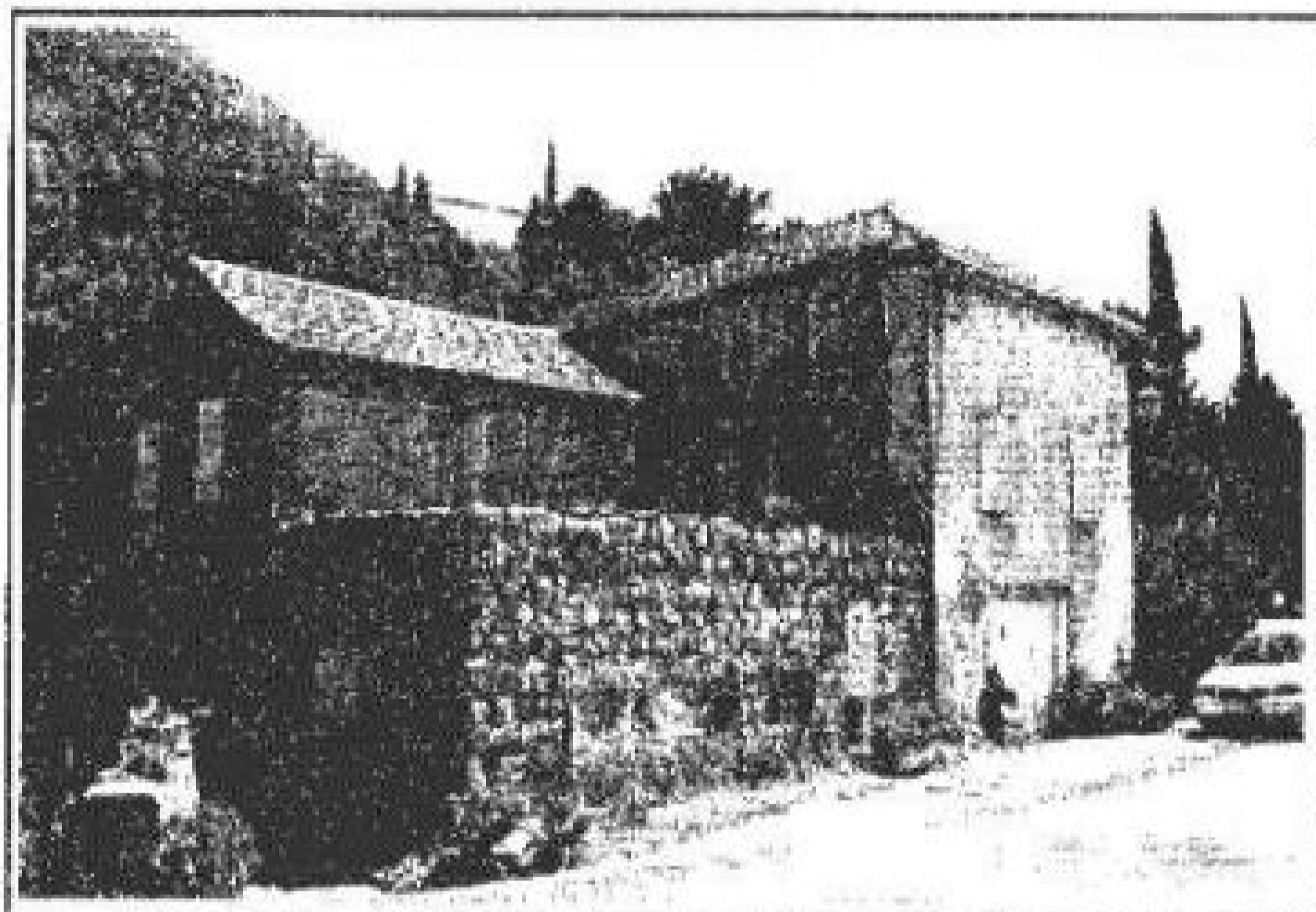
Kapitel gotičkog portala

Okvir prozora bočnog aneksa zgrade na samom jugoistočnom kraju Perasta i ulazni portal na njenom prvom spratu nose karakteristike renesansnog stila. Dalja istraživanja će pokazati da li su ovi okviri «in situ» ili su doneseni sa neke druge građevine iz Perasta (ili Kotora) da bi bili upotrijebljeni na ovom mjestu.

Na osnovu analize prostora crkve Gospe od Karmena može se pretpostaviti da je njen oltarski prostor nastao uključivanjem starije crkvene građevine manjih dimenzija u današnju crkvu baroknih stilskih karakteristika. Ovo povezivanje je moglo nastati tako što je uklonjen zapadni zid starije crkve a njen prostor pretvoren u oltarski dio novije crkvene građevine čiji pomen se javlja 1674. godine.⁴ Na ovu pretpostavku ukazuju i zazidana lučna vrata na

⁴ P. Butorac, *Kulturna ...*, 157

sjevernom zidu oltarskog prostora (na strani prema vrtu) koja ukazuju na njihovo starije porijeklo u odnosu na baroknu arhitekturu naosa i bočnih kapela crkve Gospe od Karmena.

Pogled na kuću sa renesansnim okvirom prozora i vrata

I starija crkva sv. Marka je - kako su pokazala prva istraživanja - u cijelini inkorporirana u današnju crkvu sagrađenu u drugoj polovini 18. vijeka.⁵ Starija crkva se nalazila u istočnom dijelu današnje crkve. Na to ukazuju razlike u izgledu njenog unutrašnjeg profilisanog vijenca kao i u izgledu prozora istočnog (starijeg) i zapadnog (mlađeg) dijela građevine.

Pretvaranjem crkve u skladište (1959. godine) nestali su elementi bogate barokne unutrašnje obrade crkve sv. Marka i njen mobilijar.⁶ Probijeni su novi otvori na bočnim zidovima, izvedena je međuspratna konstrukcija koja je presjekla jedinstveni unutrašnji prostor a sprovedene su i savremene industrijske instalacije.

Pregrađivanja se mogu pretpostaviti i u okviru crkve sv. Ivana Krstitelja⁷ i to u njenom oltarskom dijelu i u prostoru sakristije. Na tu mogućnost ukazuju i urbanistički elementi kao što je poznije skretanje pravca starije trase ulice

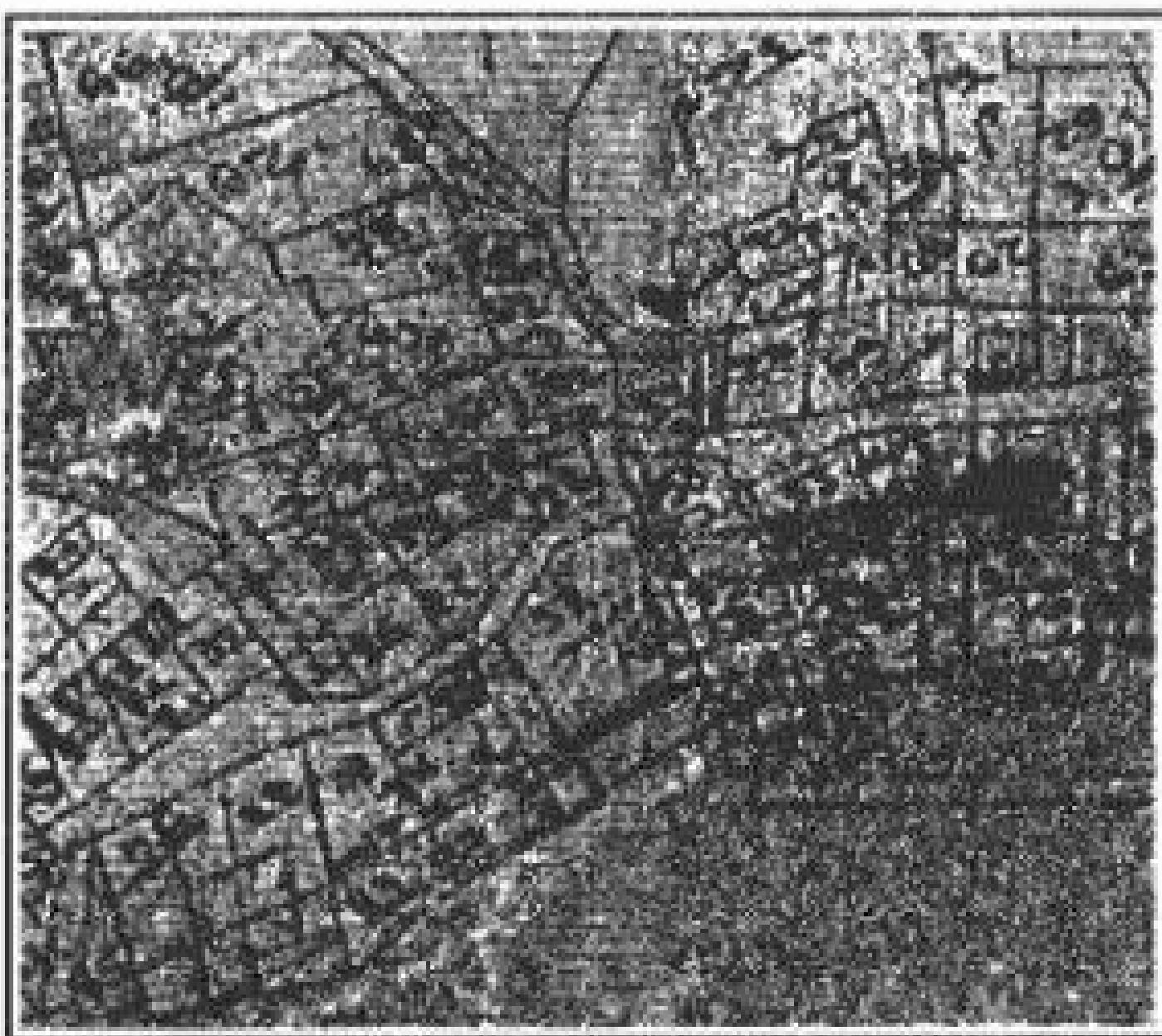
⁵ G. Brajković i drugi, Neki manje preučavani primjeri gradanske i crkvene arhitekture spomeničkog karaktera u Kotorskoj opštini, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru XXXV-XXXVI, Kotor 1987-1988, 95-96; P. Butorac, *Kulturna..., 158*

⁶ Za podatke o baroknom enterijeru crkve sv. Marka zahvaljujem prof. Antonu Sali iz Perasta.

⁷ G. Brajković i drugi, nav. djelo., 94; P. Butorac, *Kulturna..., 157*

koja vodi od jugoistoka prema ovoj crkvi i dalje prema sjeverozapadu. Skretanje je izvedeno u vidu jedinog lučnog odstupanja od pravilnog toka ulice Stari put koji je uglavnom paralelan sa linijom obale.

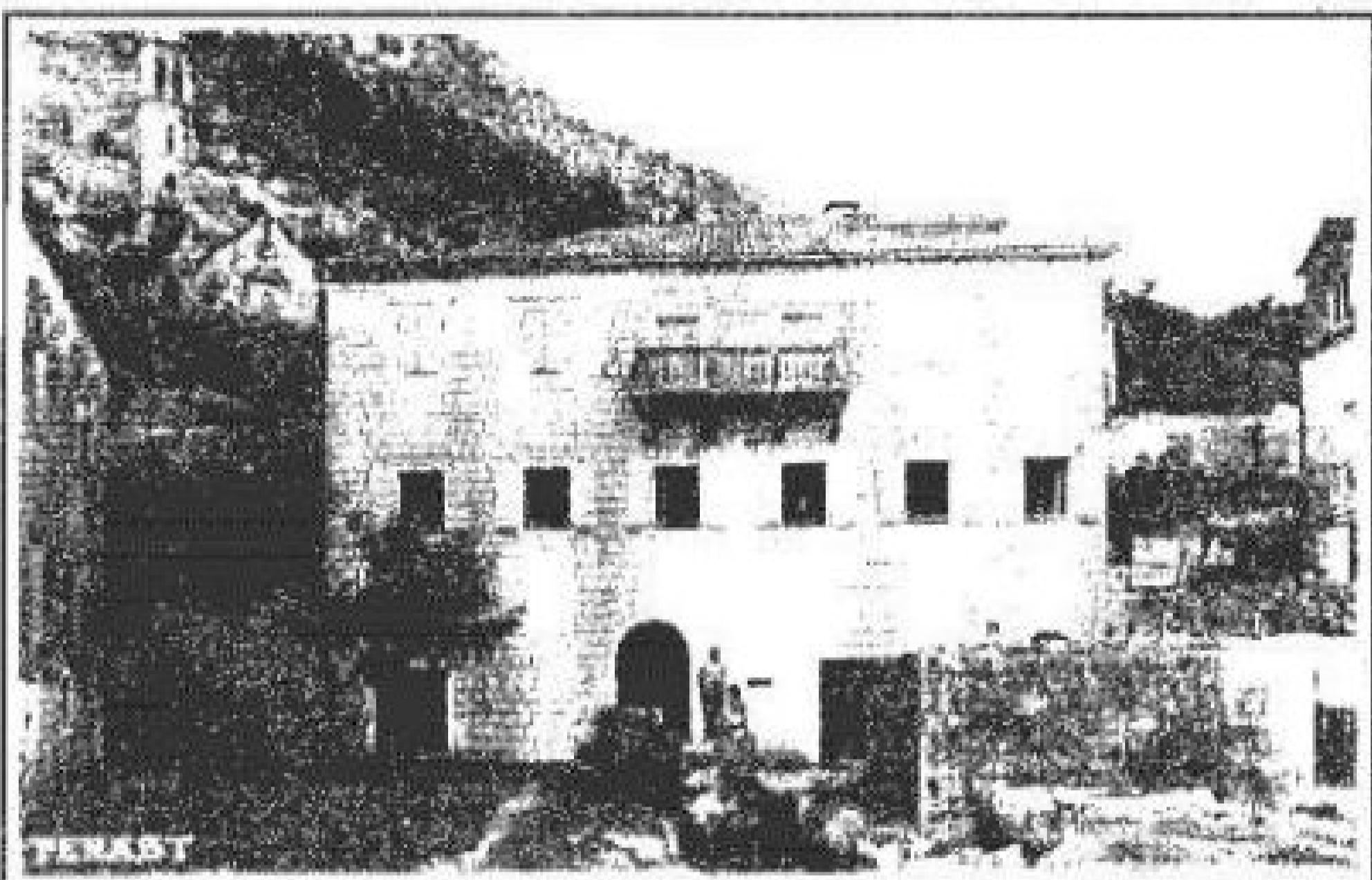
Buduća arhitektonska istraživanja treba da pruže nove podatke o izgledu starijeg urbanističkog sklopa na prostoru crkve sv. Ivana Krstitelja kao i njegove okoline.

Položaj crkve sv. Ivana na katastarskom planu s kraja 19. vijeka

U neposrednoj blizini donje kuće Zmajevića - koja je prije dolaska ove porodice u Perast mogla pripadati nekoj starijoj porodici iz Perasta - nalazi se izvor slatke vode koji se pojavljuje ispod prirodne stijene i teče prema moru. U periodu između dva svjetska rata izvor vode (počiljut?) je još uvijek predstavljao rijetki i izuzetno vrijedni prirodni motiv Perasta da bi u novije vrijeme bio pokriven armirano-betonskom pločom za potrebe savremenog parkinga. Ovaj prirodni izvor slatke vode poznat kao «Boljiva» morao je u starijim vremenima imati i poseban, urbanistički značaj, stoga ne začuđuje da su na prostoru oko njega izgrađene zgrade istaknutih peraških porodica kao što su Zmajević, Štukanović i Smekja.

Istraživanja kompleksa palate Zmajević ("Biskupija") dala su mnoge rezultate značajne za urbanistički razvoj grada i njegovu kulturnu prošlost. Naročito su značajna ona otkrića koja se tiču najstarijih djelova kompleksa kao što su stariji kulturni prostor tzv. "pećina" i starija kapela trapezoidne osnove izgrađena na stijeni na sjeverozapadnom dijelu palate. Za prednji dio palate podignut nad prostorom "pećine" arhitektonska istraživanja su pokazala da je

Prirodni izvor slatke vode "Boljiva" ispred palate Štukanović. Lijevo je donja kuća porodice Zmajević

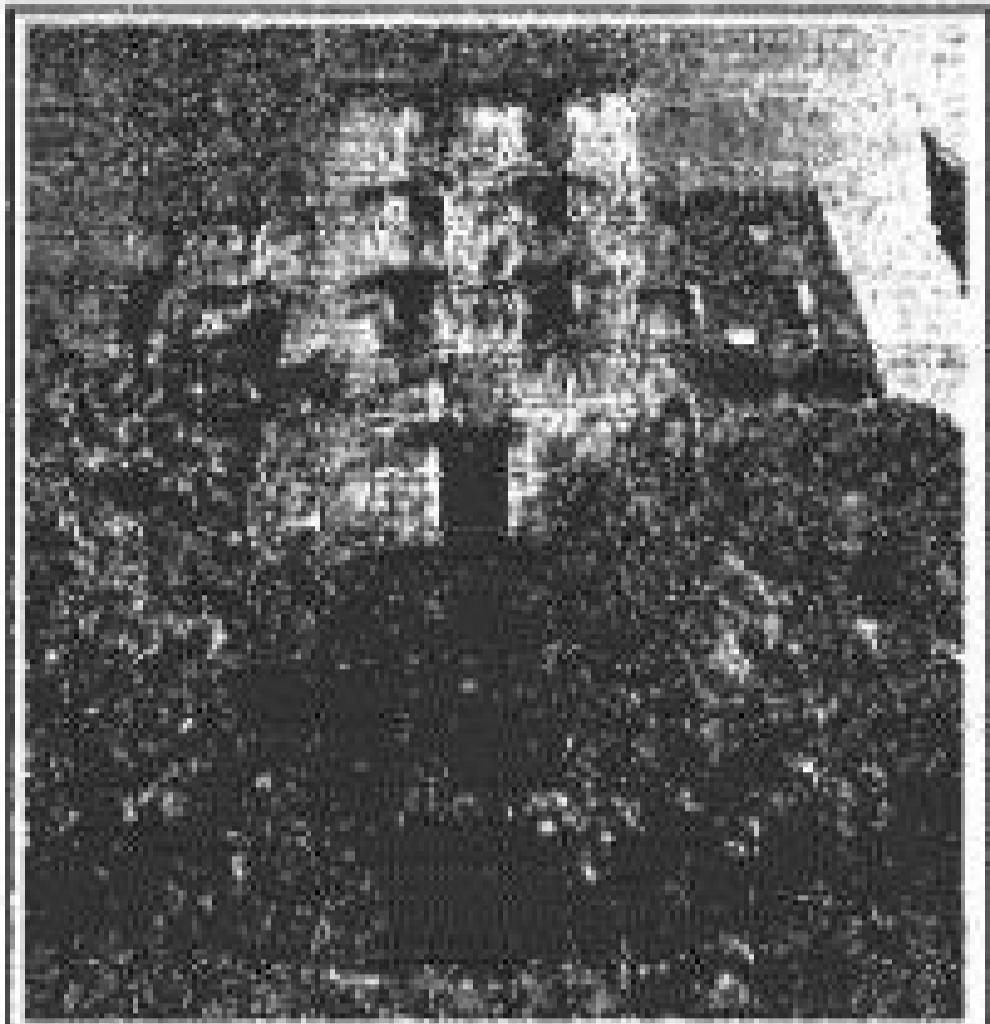
izvorno predstavljao stariju odbrambenu kulu kvadratne osnove na čijim zidovima su sačuvane originalne puškarnice. Kula je u svom zadnjem dijelu bila povezana sa zasvedenom prostorijom izdužene osnove većim dijelom ukopanom u stjenoviti teren. Ispred ove prostorije prvobitno je mogao postojati širi plato u funkciji odbrane grada. Činjenica da je odbrambena kula u sklopu palate Zmajević izgrađena nad starijim kulnim mjestom, odnosno, kapelom u stijeni, ("pećina") kao i da je u njenoj blizini kasnije izgrađena još jedna kapela trapezoidne osnove sa oltarskom nišom oformljenom u stijeni uz koju je crkvica dozidana, govorila bi da se na prostoru rezidencijalne palate nadbiskupa Andrije Zmajevića nalaze najstariji slojevi naselja na prostoru današnjeg Perasta.⁸

Na osnovu uspostavljene relativne hronologije građenja složenog kompleksa palate Zmajević može se pretpostaviti da je odbrambena kula u okviru ove palate postojala u 15. vijeku.

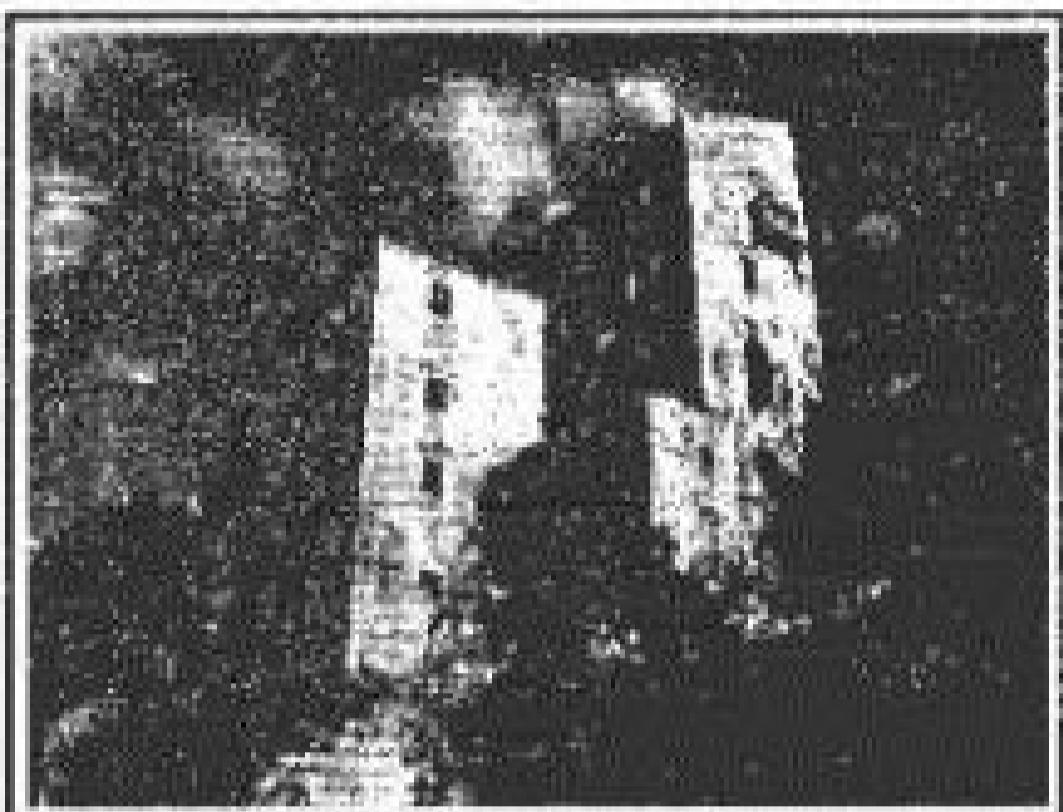
Stoga položaj kule Hercegovića, odnosno Zmajevića,⁹ koja se pominje u izvorima nad «raskrsnicom Počiljut, blizu Gospe od Rozarija» treba očekivati upravo na ovom mjestu. Moguće je, takođe, pretpostaviti da su stariji vlasnici

⁸ Relativnu hronologiju gradnje palate Zmajević utvrdila je u svojim istraživanjima arh. Katarina Lisavac.

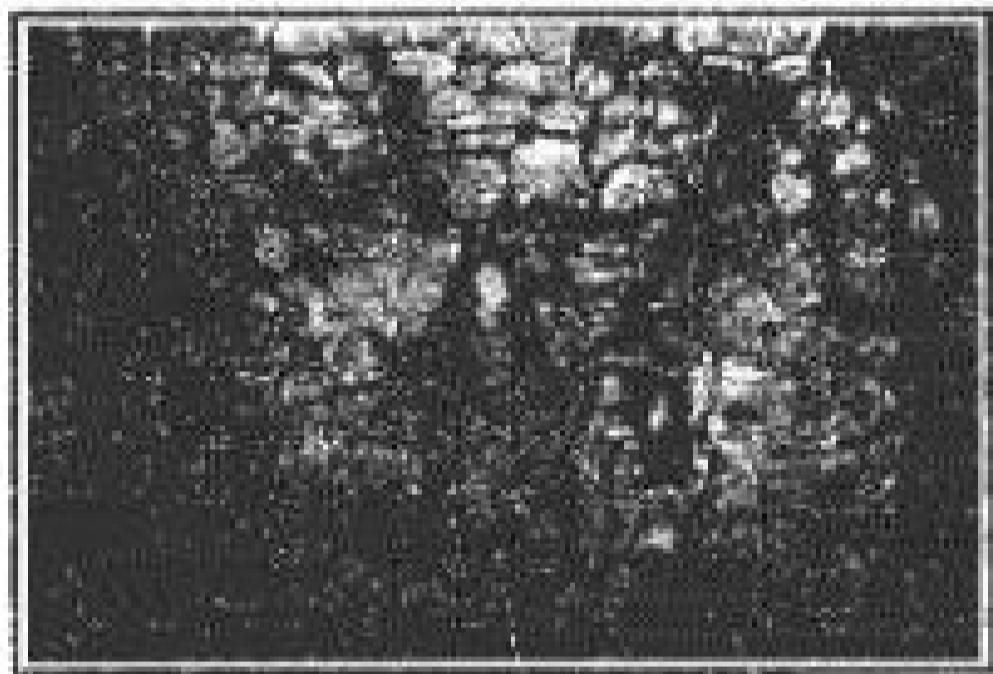
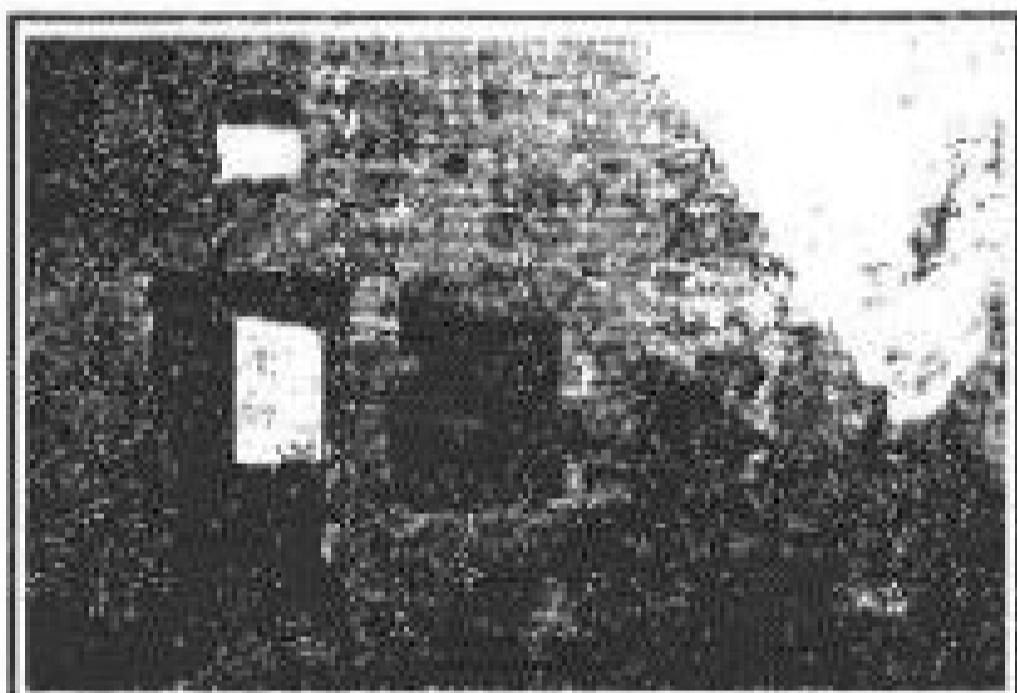
⁹ P. Butorac, *Gospa od Škrpjela*, Sarajevo 1928, 57; P. Butorac, *Perički boj*, Perast 1998, 12; I. Lalošević, *Fortifikacioni sistem Perasta*, Godišnjak Pomorskog muzeja Perast u Kotoru XLIII-XLVI, Kotor 1995-1998, 137

Stariji kulni prostor (»pećina«) nad kojim je podignuta odbrambena kula

Pogled na palatu Zmajević s jugoistoka

Fasada kapelena sjevernoj strani palate Oltarska niša kapele na sjevernoj strani

kule Zmajevića bili Hercegovići budući da se porodica Zmajević doselila u Perast u 16. vijeku a kula o kojoj je riječ je u to vrijeme već postojala.

I u istočnom dijelu palate Kolović može se naslutiti položaj odbrambene kule slične po obliku i položaju odbrambenoj kuli u okviru palate Zmajević. Obe palate predstavljaju primjere sukcesivnog građenja i prilagodavanja starijih arhitektonskih oblika novim potrebama što je svojstveno gradovima koji imaju dugi kontinuitet trajanja kao i gradskim naseljima sa ograničenim prostornim mogućnostima.

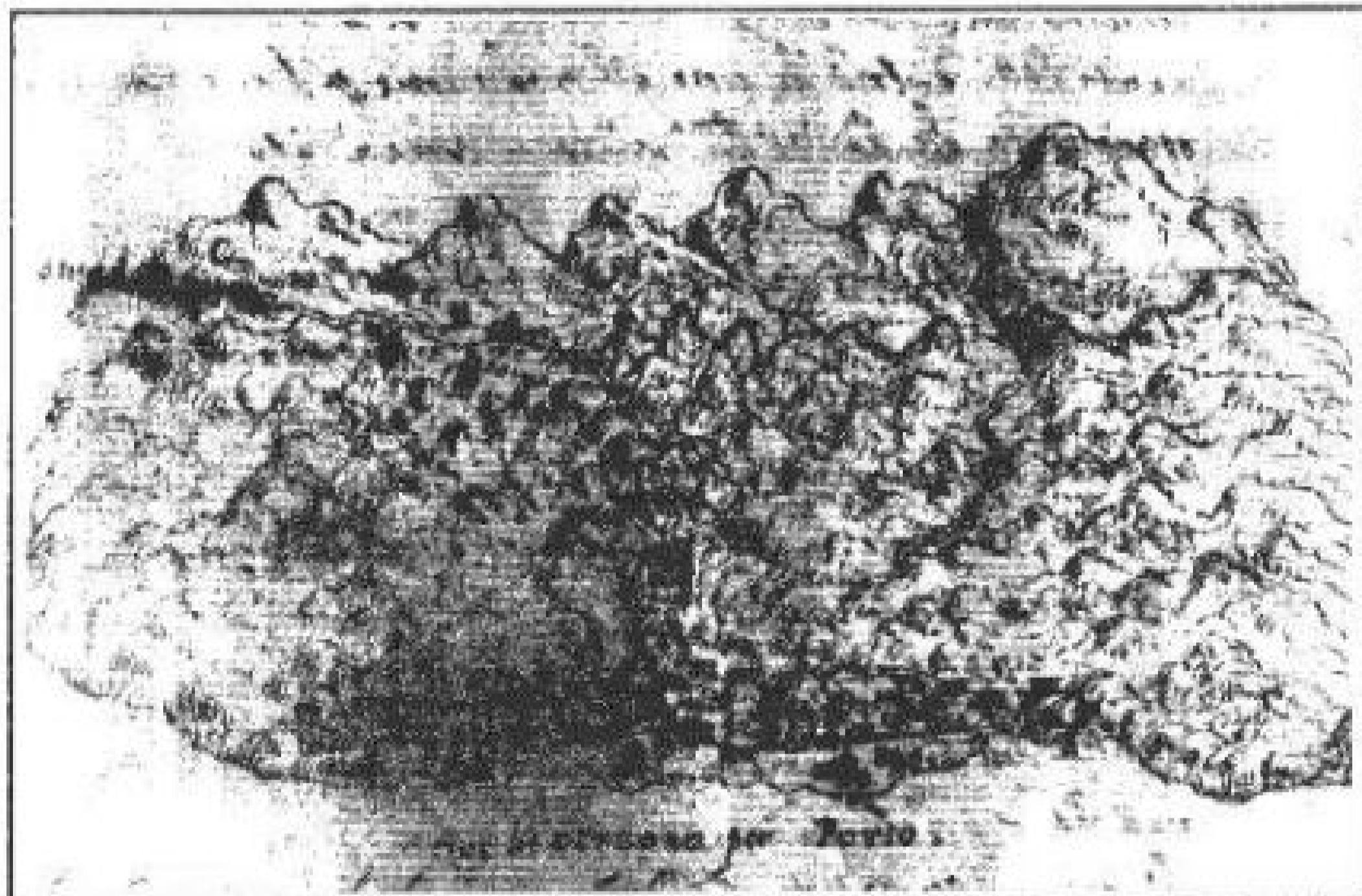
Opseg i izgled Perasta početkom 17. vijeka ilustruje crtež Agostina Albertija iz 1624. godine.¹⁹

Na crtežu se zapaža osnovna struktura grada zadržana do danas. Priobalni prostor je prazan. Na njemu nema kuća za stanovanje jer su tu podignute kule za odbranu grada sa pripadajućim zgradama (bistijerne,

¹⁹ I. Lalošević, nav. djelo., 149

magacini). Centralno je postavljena crkva sv. Nikole a u istoj osi, u podnožju brda, smještena je tvrđava. Od platoa ispred crkve postavljene u centralnom dijelu naselja vodi strmi put prema tvrđavi i dalje u brdo prema crkvi sv. Ane (ranije sv. Petka, sv. Veneranda) i prema Risnu. Naselje zauzima gotovo istu površinu kao i danas. Ispresjecano je ulicama koje približno odgovaraju današnjim trasama.

Crtež Albertija iz 1624. godine predstavljao bi najstariju poznatu likovnu predstavu Perasta.

Crtež teritorije Perasta koji je izradio A. Alberti 1624.g.

Ovaj crtež nastao prije Peraškog boja u dovoljnoj mjeri pokazuje osnovne elemente strukture naselja iz treće decenije 17. vijeka. Na njemu se može zapaziti važno svojstvo starije matrice naselja u njegovom priobalnom dijelu. Široka površina između prvih kuća i obale mora je neizgrađena. Na tom potezu postoje jedino odbrambeni punktovi sa kulama a predstavljeno ih je četiri. Prema sačuvanim primjerima i podacima o srušenim kulama¹¹ moglo bi se reći da su na Albertijevom crtežu predstavljene kule Viskovića, Mazarovića, Martinovića i Čorko.

Krajem 17. vijeka nastao je i Koronelijev crtež Perasta¹². Na njemu je predstavljena gusta izgrađenost naselja unutar kojeg su brižljivo naznačene značajne crkvene i javne građevine i tvrđava sv. Krsta. Njihov položaj u naselju

¹¹ J. Lalošević, nav. djelo, 136, 152

¹² U 12 Vjekova bečejske momarice, Beograd 1972, 57

odgovara realnoj situaciji. Istaknute građevine na Koronelijevom crtežu su biskupska rezidencija Andrije Zmajevića sa zvonikom i kapelom Gospe od Rozarija, crkva sv. Nikole sa zvonikom, samostan sa crkvom sv. Antona i tvrđava sv. Krsta. Naglašen je prostor ispred crkve («PIAZZA») i široki prostor između prvih kuća i obale («STRADA MAESTRA»). Ostrva i utvrdenja na Verigama predstavljeni su prema njihovom realnom položaju. Predstave dviju crkava iznad Perasta, takođe, odgovaraju stanju na terenu. Međutim, raspored zgrada u okviru građevinskih blokova dat je sumarno i bez namjere da predstavi realnu sliku. Zapažaju se i krupne krošnje drveća koje bi mogle označavati prostore vrtova u okviru pojedinih većih neizgrađenih parcela kakve su se u Perastu zadržale i do danas.

Koronelijev crtež Perasta

Pada u oči da na Koronelijevom crtežu nisu predstavljene kule Viskovića, Martinovića, Mazarovića i Čorko koje su u to vrijeme svakako postojale.

Nedoslednost Koronelijeve predstave Perasta u odnosu na tretman kula izgrađenih duž obale i postavljenih u gotovo pravilnom ritmu kao i u odnosu na izgled pojedinih zgrada unutar građevinskih blokova može se tumačiti idejom njenog autora da se putem crteža prikažu najopštije karakteristike strukture grada isključujući pojedinosti osim u slučaju najmarkantnijih građevina koje imaju i javni karakter.

Jednom od opštih karakteristika grada Koroneli je smatrao ulični front «STRADA MAESTRE» koju su, prema njegovom crtežu, formirale zgrade kalkanom okrenute moru, kao najzastupljenije - i zgrade sa dvovodnim krovovima orjentisanim paralelno sa linijom obale. Spratnost kuća je, najčešće, prizemlje i jedan sprat. Prema moru su orjentisani centralno postavljeni balkoni sa dvojnim ili trojnim balkonskim otvorima.

Kada se posmatraju današnje kuće i palate izgrađene u Perastu u prvom redu zgrada uz more može se ustanoviti da su starije među njima nastale tek krajem 17. i u 18. vijeku a mlađe tokom 19. stoljeća, dakle, posle Koronelijevog crteža. Zbog toga, Koronelijev predstavlja značajan dokument jer je na njemu zabilježeno stanje koje se počev od vremena njegovog nastanka naglo i korjenito mijenjalo.

Izgradnjom današnjeg prvog reda kuća uz more nastala je ulica Stari put koja je formirana između prvobitnog uličnog fronta i novih zgrada podignutih na prostoru «STRADA MAESTRE» sa Koronelijevog crteža. Širinu ulice Stari put odredio je razmak između starijih odbrambenih kula sa pomoćnim zgradama koje su sačinjavale pojedinačne odbrambene punktove u priobalnoj zoni Perasta i fasada duž starijeg uličnog fronta. Na osnovu sačuvanih primjera kao što je kula Visković (izgrađena oko 1500. godine¹³) i poznatog položaja kule Marković-Martinović koja je postojala do 19. vijeka¹⁴ može se zaključiti da je upravo u odnosu na njih određena širina današnje ulice Stari put. Na istaknutim položajima grada uz more, u skladu sa baroknim shvatanjima i zahvaljujući ekonomskom prosperitetu koji je nastupio posle 1687. godine, u Perastu se grade palate Bujović,¹⁵ Smekja, Visković, donja palata Zmajević, palata Vukasović, Bronza i druge zgrade koje su postepeno popunjavale prostor bivše STRADA MAESTRE. Širi neizgrađeni prostori između pojedinih cjelina u toj zoni pripadali su samim palatama kao što je to slučaj sa prostorom sa krupnim stablima borova na sjeverozapadnoj strani palate Balović ili prostorom pod glicinijama zapadno od palate Visković.

Krajem 17. vijeka zbog gradnje baroknih palata uklanjuju se starije pomoćne zgrade, magacini i skladišta koji su stajali na obali ispred reprezentativnih stambenih zgrada koje su sačinjavale stariji ulični front grada okrenut prema moru. Najistaknutije među njima su palata Šestokrišović (1691. god.), Marković-Martinović (1623. god.), Štukanović, (1621. god.),

¹³ G. Brajković i drugi, nav. djelo. 105

¹⁴ I. Lalošević, nav. djelo. 136

¹⁵ I. Zdravković, *Bujovićeva palata i njena restauracija*, Analji HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik 1956, 355-372; G. Brajković, *Admiral Matija Zmajević i njegovo doba*, Zbornik sekcijske društva istoričara Crne Gore 3, Kotor 1985, 127-128

Burović i dr. Priobalni pojas ispred zgrada korišćen je do druge polovine 17. vijeka kao glavna saobraćajnica i pristanište, manipulativni prostor za skladištenje i pretovar tereta, popravku i gradnju brodova. O njoj Julije Balović (1672-1727) u svom djelu «Peraška hronika» kaže: «U mjestu je glavni put koji je ravan, a ide od jednoga do drugoga kraja i to uzduž obale. Dug je čitavu jednu miliju.»¹⁶

Analizom linije starijeg uličnog fronta može se uočiti da ona teče kontinualno duž naselja i paralelno sa linijom morske obale. Građevine svojom orijentacijom prate ovu liniju što se može smatrati osnovnim pravilom i glavnom karakteristikom položaja svih zgrada koje sačinjavaju ulični front. Kao što je to slučaj sa stambenim zgradama i crkvene građevine su postavljene upravno ili paralelno na liniju ulice tako da se njihova orijentacija kreće u rasponu od pravca sjeveroistok-jugozapad (Gospa od Karmena, crkva sv. Marka) preko pravca sjeverozapad-jugoistok (starija crkva sv. Nikole) do pravca sjever-jug (crkva sv. Ivana Krstitelja); urbanistička pravila i u gradnji crkava bila su primarna kada se tiče njihovog položaja i orijentacije. Svojim položajem ovu liniju prate i duži ili kraći nizovi zgrada postavljeni na padini iznad prvog uličnog niza.

Analizom gradnje u okviru zgrada koje sačinjavaju stariji ulični front može se uočiti da je on u današnjem obliku uglavnom već definisan u 17. vijeku. Pored reprezentativnih stambenih zgrada sa bočno postavljenim vrtovima i crkvenih zdanja kao što su crkve sv. Nikole, sv. Ivana Krstitelja, sv. Marka, sv. Otkupitelja i Gospe od Karmena - ulični front formiraju i stambene zgrade skromnije arhitekture koje svojim kalkanima ili podužnim fasadama a nekada i ogradnim zidovima svojih vrtova izlaze na ovu ravan.

Među stambenim zgradama starijeg uličnog fronta građenim u duhu tradicionalne arhitekture mogu se očekivati i one najstarije koje su činile prvobitno jezgro naselja iako se može pretpostaviti da su mnoge prvobitne zgrade na tom potезу zamijenjene većim i reprezentativnijim, građenim u stilu dolazećih epoha.

Stoga, nije isključena mogućnost da se u prvom redu zgrada ispred palate Mazarović – budući da se nalazi u sklopu starijeg uličnog fronta - nalazila jedna od zgrada iz gotičkog perioda na čijoj dvorišnoj strani je sačuvan zid sa pomenutim gotičkim portalom koji je vodio na prvi sprat. Zgrada je kasnije uklopljena u barokni sklop kojeg čini niz pomoćnih zgrada unutar dvorišta orijentisanog prema bočnoj ulici iz koje je vodio prilaz palati sagrađenoj sredinom 18. vijeka.¹⁷ Pretpostavku o ostacima gotičke zgrade na ovom mjestu potvrđuje i činjenica da se u njenoj blizini, prema istoku, nalazila zgrada koja pripada jednom od najstarijih tipova stambenih zgrada u Perastu. Ona je pretrpjela niz pregradnji kao i vlasničku podjelu na dva jednaka dijela nakon čega je dogradena u

¹⁶ Opis rukopisa Julija Balovića u ANALISTI HRONIČARI BIOGRAFI Cetinje 1996, 147

¹⁷ G. Brajković i drugi, nav. djelo, 104

današnjem vidu. Potvrda pretpostavkama da se radilo o značajnijim zgradama na ovom mjestu nalazi se i u odnosu graditelja barokne palate Mazarović prema zatečenoj arhitekturi budući da su svoju baroknu palatu postavili u drugi red zgrada, iza zatečenih koje su stajale u sklopu starog uličnog fronta, što je i tada a posebno danas predstavljalo izrazitu nepovoljnost položaja nove palate. Ova činjenica se može tumačiti pretpostavkom da su zgrade ispred palate Mazarović predstavljale vlasništvo iste porodice, odnosno, budući da je porodica Mazarović jedna od najstarijih u Perastu, da ove zgrade upravo predstavljaju ostatke najstarijeg urbanizma Perasta.

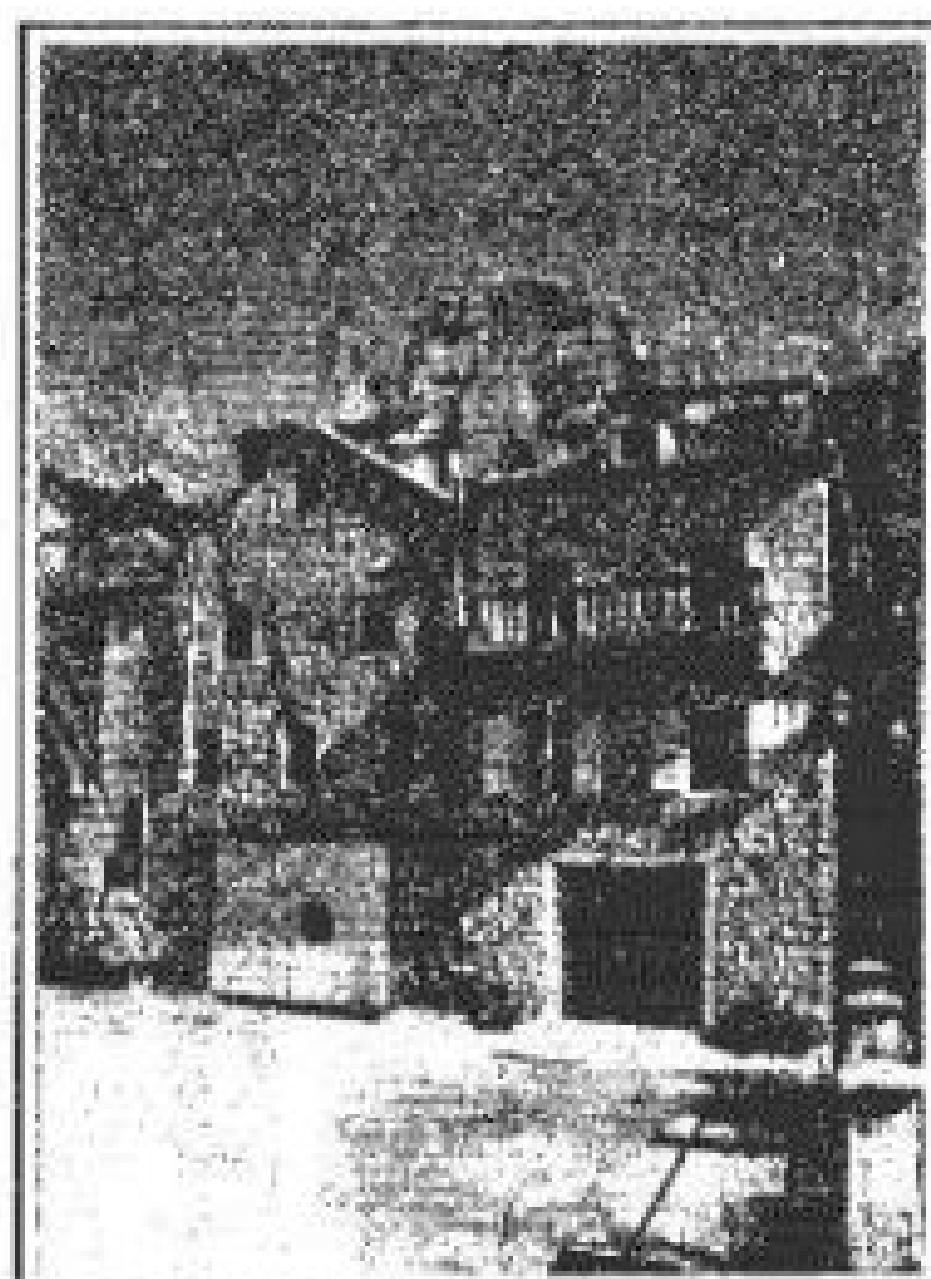

Foto: M. Stojanović (8x2)

Zariva i propadala kuće

Kuće sa srušenim portikom

Polotaj starijih zgrada ispred palate Mazarović

Pregrađena starija zgrada ispred palate Mazarović

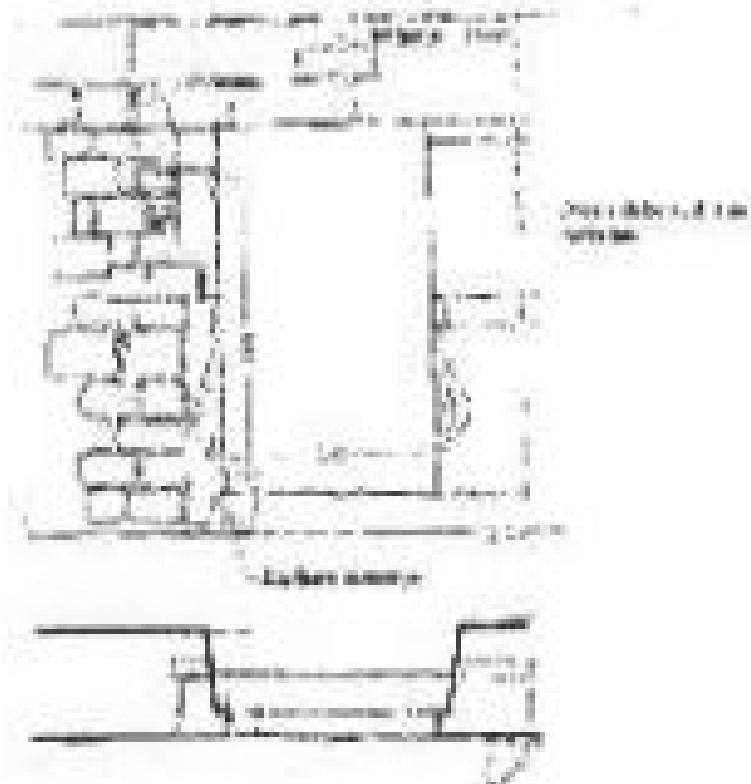
Podatak o gotičkoj zgradi u Perastu korespondirao bi sa novim podacima o gotičkom porijeklu crkve sv. Ane iznad Perasta kao i tumačenjem da je ova crkva samostalno stajala na dominantnom položaju iznad naselja, za razliku od shvatanja dosadašnjih istraživača u skladu sa kojim ona predstavlja preostali dio starijeg naselja ruralnog tipa.

Takođe, nalaz gotičke stambene zgrade u Perastu korespondirao bi sa podatkom da je Perast sredinom 15. vijeka imao preko 150 kuća¹⁸.

Ostaci starijih stambenih zgrada otkriveni su i u unutrašnjosti prizemlja zgrade na istočnoj strani palate Bronza, u Luci, prilikom radova na uređenju

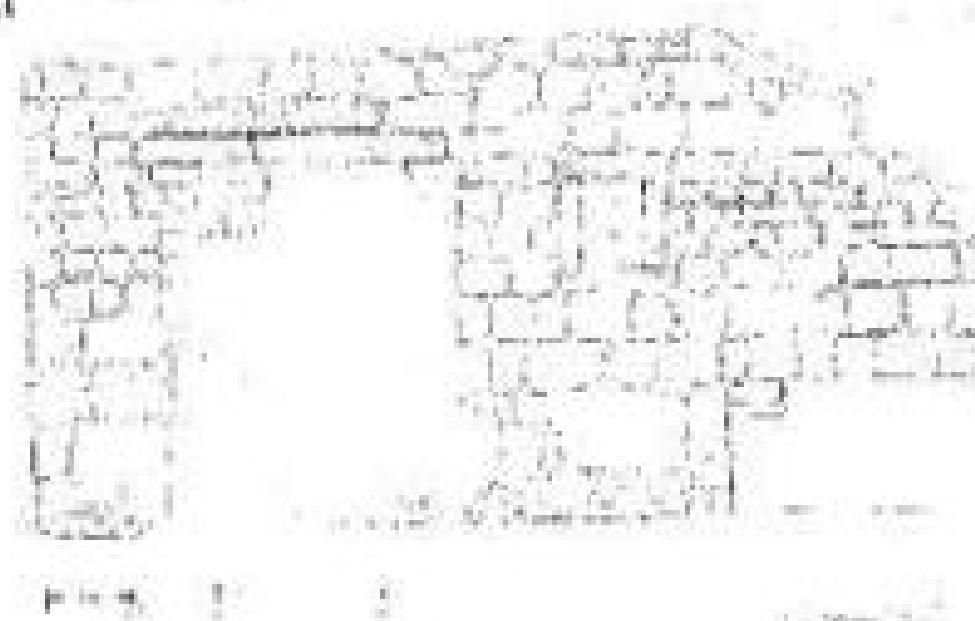
¹⁸ P. Butorac, *Kulturna...*, 134; M. Milošević, *Samoupravni status Perasta za vrijeme mletačke republike*, *Glasnik Odjeljenja društvenih nauka CANU* 13, Podgorica 2000, 12.

ovog prostora za savremenu namjenu. Podaci ukazuju na romaničko porijeklo gradnje na ovom mjestu što se zaključuje na osnovu izgleda portala na prвobitnoj fasadi zgrade. Zgrada na čijoj fasadi je otkriven portal romaničkih stilskih karakteristika predstavlja jezgro stambenog kompleksa koji je pripadao porodici Bronza čiji posjed je zbog svog izolovanog položaja uz morsku obalu bio poznat i po imenu «otok Bronza»¹⁹.

Osnova i izgled romaničkog portala u kompleksu Bronza

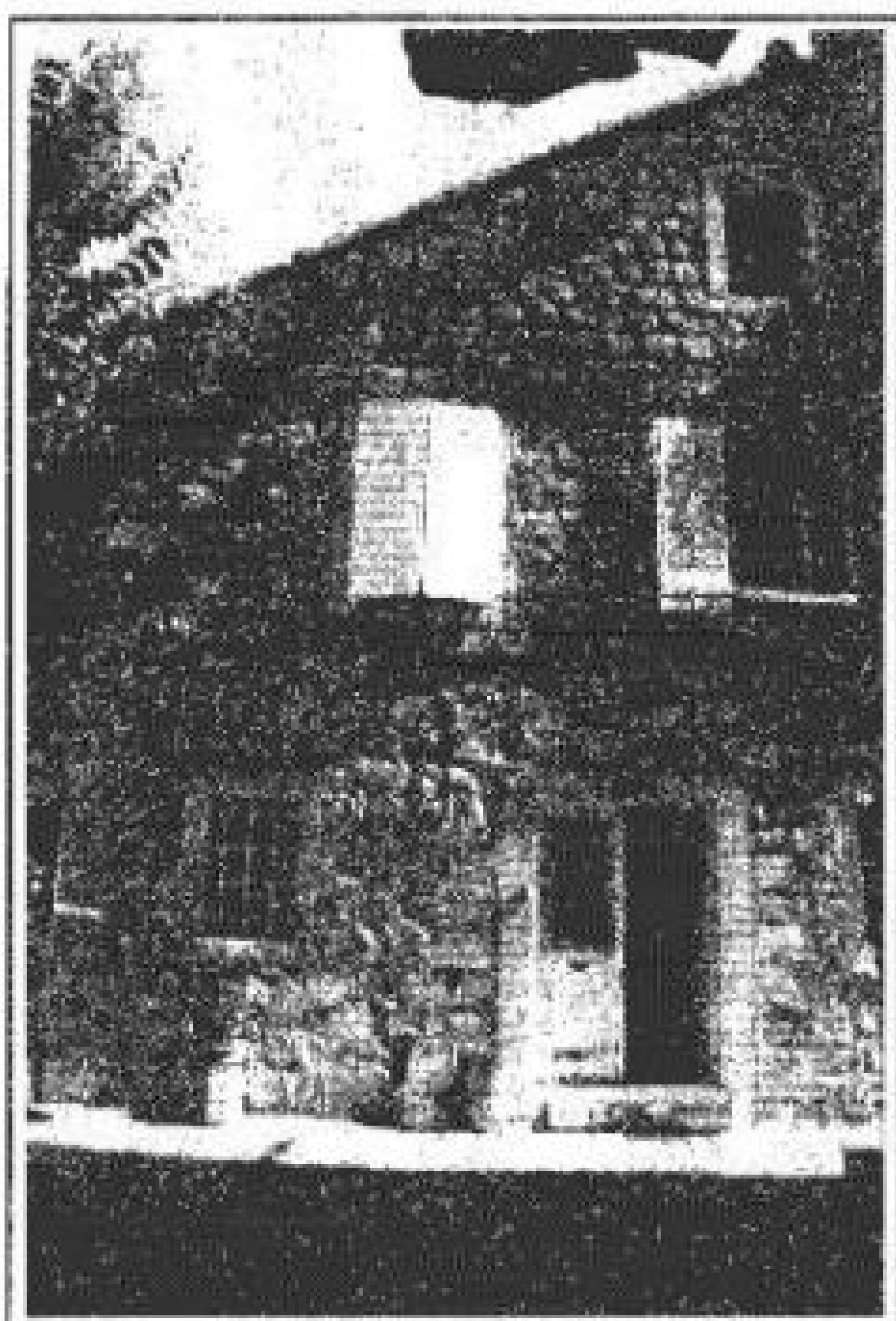
Ostaci urbanizma srednjovjekovnog perioda nalaze se i u okviru nekoliko zgrada u luci Penčići, u sjeverozapadnom dijelu grada. Pored starije zgrade u zapadnom dijelu kompleksa palate Burović na čijoj prednjoj i dvorišnoj fasadi kao i na ogradnom zidu dvorišta se uočavaju otvori sa karakteristikama romaničkih rješenja u ovom dijelu naselja nalazi se i prizemlje zgrade romaničke arhitekture (prizemna zgrada u dvorištu I. Polužanski) za koje bi se prema položaju zidanog banka u uglu kao i dimnjaku moglo pretpostaviti da je predstavljalo kovački

Starija romanička fasada u unutrašnjosti prizemlja koje je predstavljalo kovačku radionicu

¹⁹ P. Butorac, Kulturna..., 120

U sklopu prvobitnog uličnog fronta grada sačuvani su elementi urbanizma i tradicionalne stambene arhitekture stariji od prve polovine 17. vijeka. Karakteristično rješenje stambene zgrade tradicionalne arhitekture predstavlja kuća na sprat sa kalkanskim pročeljem uklopljenim u stariji ulični front.

Karakteristično rješenje zgrade tradicionalne arhitekture sa kalkanom u okviru starijeg uličnog fronta

U Perastu su sačuvana tri gotovo identična primjera ovakvih zgrada. Najbolje sačuvan primjer nalazi se na potezu istočno od palate Visković (sada vlasništvo porodice Polcer). Prema kazivanju vlasnika ova zgrada je pripadala porodici «Mandžarović» što bi se moglo dovesti u vezu sa tumačenjem po kojem prezime Mazarović potiče od riječi Madžar, odnosno, Mađar.²⁰ Sa kućom istih karakteristika uličnim mostom povezana je zgrada u kompleksu sa kulom koji je, takodje, pripadao porodici Mazarović (sada Đurišić)²¹. Danas je ova zgrada bez krova. Svojim pročeljem učestvovala je u formiranju starijeg uličnog fronta.

²⁰ ANALISTI, HRONIČARL..., 30

²¹ G. Brajković i drugi, nav. djelo, 99; P. Butorac, Kultura...,

Treća kuća istih karakteristika predstavlja već pomenutu zgradu ispred palate Mazarović. Ova zgrada je pretrpjela vlasničku podjelu po vertikalnoj osi tako da je njen istočni dio uklopljen u zgradu na čijoj fasadi je formiran balkon na drugom spratu (danas Vatrogasnica) a sjeverni dio uklopljen je u kalkan novije, susjedne zgrade. Ako bi se u arhivskim i drugim istraživanjima potvrdilo da su sve tri kuće pripadale porodici Mazarović, njihov raspored u prvom uličnom nizu odgovarao bi veličini nekadašnjeg posjeda ove istaknute peraške porodice čiju gornju tačku u naselju bi određivao samostan sv. Antuna za koji je poznato da je izgrađen zaslugom članova ove porodice.²²

Značajan i slojevit graditejski kompleks predstavljaju i ruševine palate Martinović na čijoj fasadi prema Veljoj ulici stoji porodični grb sa upisanom godinom gradnje.

Grb sa jugoistočne fasade palate Martinović

Podatak sačuvan na natpisu sa ovog grba govori da je 1547. godine uobičena palata Martinović, jedna od najvećih i najslojevitijih palata u Perastu. Pripadala je istaknutoj pomorsko-trgovačkoj peraškoj porodici o kojoj postoje brojni pomeni u izvorima 16. i 17. vijeka.

²² G. Brajković i drugi, nav. djelo, 93; P. Butorac Kulturna..., 160, 161

Za proučavanje urbanističkog razvoja grada godina gradnje palate Martinović, najveće od niza zgrada u njenom okruženju, koje su, takođe, pripadale ovoj razgranatoj porodici, utoliko je značajnija jer pokazuje da je sredinom 16. vijeka Perast imao u okviru svoje aglomeracije jedan utvrđeni stambeni kompleks čiji najstariji djelovi su mogli poticati iz vremena znatno starijeg od 16. vijeka. Na tu pretpostavku ukazuju dvije kule kvadratne osnove postavljene na uglovima kompleksa na strani prema moru. Od nekadašnje cjeline koja je predstavljala palatu Martinović do danas se sačuvalo jedino njenо sjeverozapadno krilo (rodna kuća Tripa Kokolje).

Pobrojani nalazi do kojih se došlo analizom urbane strukture Perasta omogućavaju da se sa pouzdanošću može govoriti da današnja matrica naselja predstavlja srednjovjekovnu graditeljsku tvorevinu te da se za najstarijim urbanim ostacima ovog naselja mora dalje tragati.

Potvrda da se najstarije naselje u Perastu nalazilo na obali može se naći u istorijskim izvorima među kojima su arhivski pomeni stanovnika Perasta najbrojniji. Jireček je naveo da su u XIII vijeku u Perastu nastanjeni «ladari, bačvari, kamenari, krečari i cigljari»²³ a kotorski notarski spisi pominju trojicu brodograditelja iz Perasta već početkom 14. vijeka²⁴. Peraštani su zajedno sa Kotoranima održavali žive privredne veze sa Albanijom tokom 14. i 15. vijeka.²⁵ Zanimanja stanovnika Perasta o kojima su se sačuvali pomeni u arhivskim izvorima ukazuju na mogućnost da je Perast u to vrijeme postojao na današnjem mjestu a otkriveni arhitektonski i urbanistički podaci do kojih se došlo tokom novijih istraživanja to u velikoj mjeri potvrđuju.

²³ K. Jireček, *Istorija Srba II*, Beograd 1952, 88

²⁴ M. Milošević, nav. djelo. 13

Zorica ĆUBROVIĆ

SUMMARY

During the architectural and urban analysis of heritage of Perast many new data were discovered exposing the oldest layers of the settlement and helping to perceive its development.

Presumption that an older settlement had been located up the hill next to church of St. Anne (St. Petka, St. Veneranda) was questionable since the research results showed that it originates from Middle Age and provided a new evaluation its cult character indicating that St. Anne's church stood isolated out of the settlement.

Architectural research showed that that in scope of existing town some fragmental architectural remains with Romanesque and Gothic characteristics still exists. Their location indicate that the oldest preserved parts of the settlement were founded in best positions – two natural harbors in south-east and north-west parts of the town.

Remains of medieval houses can be in relation with numerous mentioning of Perast inhabitants in historic archive sources of XIII-XIV century.

Crafts of the inhabitants of Perast (boatmen, ship builders, maritime traders) indicate that the town was situated on the seashore.

Important part in chain of town development is a historic fact that in the first half of XV century Perast had 150 houses.

Appearance of the town on Alberti's drawing from 1624. – the oldest known drawn or painted image of Perast – confirms that the urban pattern of present settlement was completely defined in XVII century.

Field analysis that were done in the scope of contemporary research show dominant baroque character of the present image of the town.

It is shown in architecture of churches and palaces along the seashore and represents prosperity of the town that occurred after the Venetian conquering of Risan and Herceg Novi in 1687. Baroque buildings as well as traditional architecture buildings from XIX century with their massive volumes filled empty space between old street front and the sea, space that was used as main street as well as dock, space for warehouses, repairing and boats building, etc.

Today street called Old Road represents remaining of the original street where, until the expanding of the town toward sea, caused by development of the navy and trades at the end of XVII century, were situated defensive towers on the properties of distinguish Perast families.

(Prevod autora)